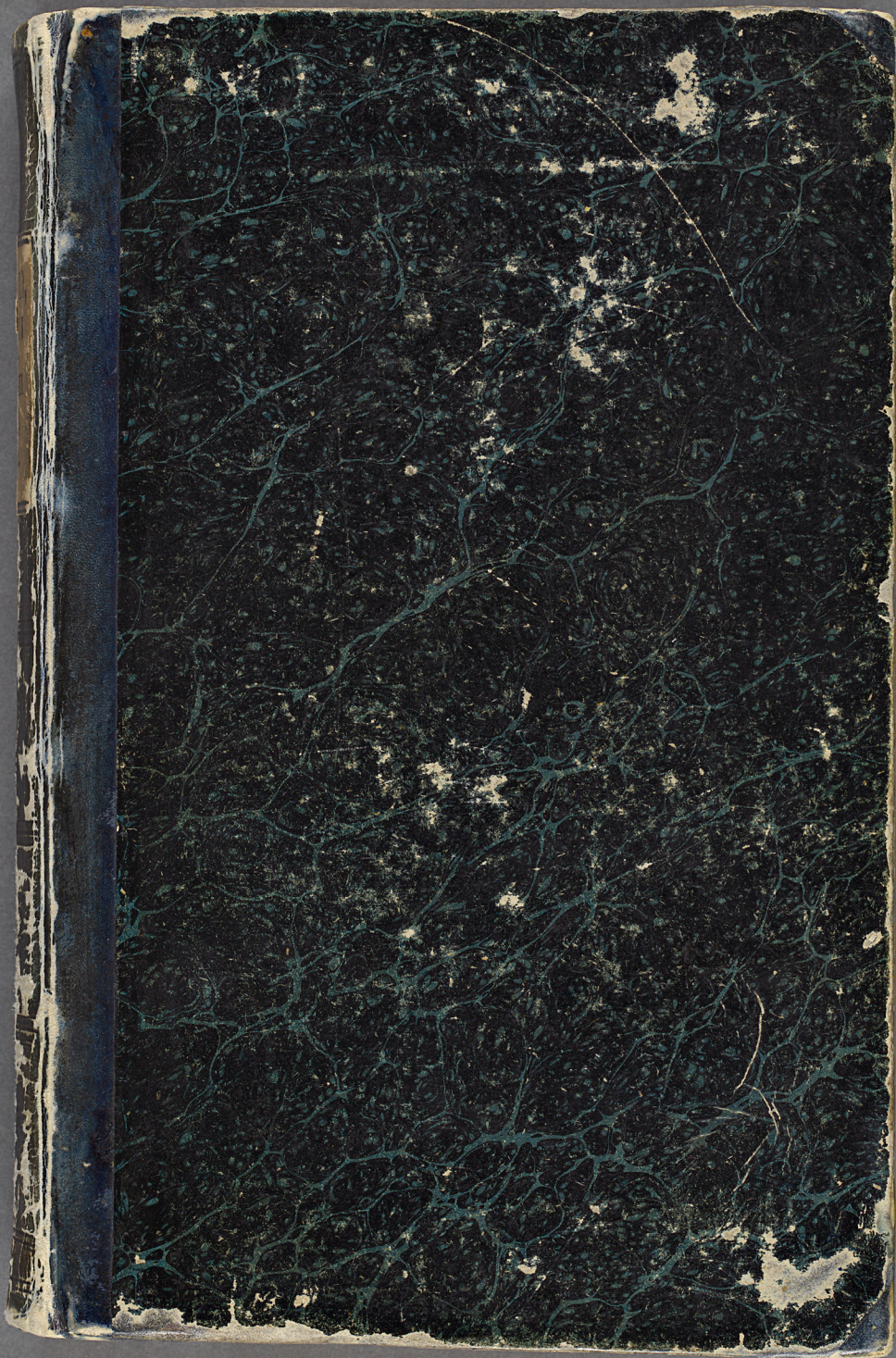

Om uplysningens princip. Eller Critik på en viss berömd afhandling i detta ...

Thorild, Thomas,

1700-1829 16 A Br.

4
Kungl. Biblioteket
STOCKHOLM

Litt hist

So

1700 - 1829

Ex. A

THORILD, THOMAS

Ex. B.

500 Saml.
Philos.
1700-1829

OM
UPLYSNINGENS
PRINCIP.

ELLER
CRITIK

PÅ
En vis berömd Afhandling
i detta stora ämne.

AF
THORILD.

Til Trycket befördrad
af
L. M. PHILIPSON.

STOCKHOLM,
Tryckt hos Controlleuren C. G. CRONLAND,

MDCXCIII.

1793

ON
EPILOGICAL
PRINCIPLES

CRITIK

By the Author of
"The Principles of Epitaphs"

THORNTON

1800

STOCKHOLM
Printed for Carlsson & Co.

Den afhandling, som jag tänker at criticera, är, i många hänseenden, god, värdig, ädel.

Til exempel *Pag. 102*:

”Om Sanningen är nog lycklig; at få til anhängare de mäktige på jorden, är des feger få mycket lättare och hastigare. Nyttjas tvång, våld, förtryck, få lyckas de blott til en tid. Förtrycket ger ofta både dygd och mod. Mer än en har vågat sit lif för det han trodt vara sant. I de afhuggne hufvudens ställe komma nye lika driftige; men med flere anhängare, ty orättvisans och förtryckets såkraste verkan är at vända hopen til den lidandes sida. De bål, som förtårt sanningens förfäktare, hafva ofta ej annat varit, än blofs, som uplyst Åskådarne”.

Åfvenså *Pag. 155*.

”I inga Land har man sett så många upror, så många Thronfall, så

många olyckliga Regenter, som i de mäst Despotiska. Den största säkerhet för Regeringar, är öfvertygelsen hos underfåtare; och öfvertygelsen är icke säker och varaktig, förr än den är stödd på sanning. Glömmom det aldrig! lögn och bedrägeri måste upptäckas och falla”.

Det tredje exemplet kan *Pag. 145* vara: det är, den stora och vigtiga anmärkningen ”huru slätt Historien skrives”.

MEN, den gamla academistiska vanan at falla i Amplification, at förlora sig och ämnet i en visståtelig Ymnighet, som oftast består af idel Præfation och Digression, hvarigenom man outhörligen ledes *intil, ifrån, omkring* den Sanning som man ville finna — denna academistiska vanan är helt visst ordfaken, at UPLYSNINGENS PRINCIP, *först* icke ens är nämnd, än mindre fattställd, och *för det andra* är utan autors vetenskap *Pag. 191* totalt förkastad.

Den-

Denna irring är likväl icke den aldrastörsta hos autor. Den följer af en annan ännu större irring om Samhällets Bestånd; i hvilken man väl fer en öm och ädel fruktan at störa någon helgad ordning, men tillika et missförstånd om all borgerlig Ordning's Princip.

För at derföre i detta stora ämne se aldeles klart, få låt oss börja riktigt från det FÖRSTA.

I. Pag. 193 - 4 säger autor i klara ord: *Uplysningen har tvänne sätt at verka. Det första, genom skål och bevis. Och det andra är Sanningens kraft at bryta alla hinder, at tränga genom blod och lågor. Men - - - när Sanningen med våld måste utbreda sit våld, hafva dess spår, likasom spåren af alt våld, varit blodstänkte. Och Pag. 196: Då det gifves et sätt för sanningen at blifva verkställd utan vål samhet: är detta sätt utan tvifvel det bästa och det lyckligaste.*

Dessa meningar:

"Uplysningen har TVÄNNE fått at verka:

"När Sanningen med VÅLD måste utbreda sit vålde:

"Sanningens spår blodstänkte:

"Då det gifves et fått för Sanningen at blifva verkstuld UTAN VÅLDSAMHET, så är detta fått utan tvifvel det bästa". Hvarigenom et fått MED VÅLDSAMHET antages;

dessa meningar innehålla et Misförstånd få ohördt, och få förfärande, at jag verkligen, med alt mit mod för Sanningens triumf, kânt en häpnad.

Hvad? "Sanningen har tvänne, TVÄNNE fått at verka": det är, Ljusets har TVÄNNE fått at uplysa?

"Sanningen MED VÅLD": det är, et Förnuftsflut med knytnåfvarne, et raisonnement med bayonetten, en demonstration med Canonerna, et inkast med Värj-udden? Är det så Verenskaperna upkommit, hvilkas stiftare och störste reformatorer varit mer-
än-

endels enfame, värnlöse, fattige men förnöjde *Tänkare*, ofta af den högsta ömhet och ljufhet i sit lynne, hvars ideer varit få oskyldiga som *Ljusets* strimmor i mörkret, fastän de, som grundat sit politiska eller religieuse vålde på *Mörkrets* Villor, deröfver fallit i raseri, och såsom enda medlet rusat til våld och grymhet? Det är således icke sanningens vänner, utan sanningens rasande Fiender, som nyttja *Väldet* i stället för Skäl och Bevis. Men at MOTSTÅ *et sådant våld*, är det icke något helt annat än *Bevisa en sanning?* är det icke juft motsatsen af Förståndets fria undersökning? Autor är förvillad på sina exempel. JESUS och Christendomen gjorde icke Våld, utan *emotstodo* Våld: LUTHER och Reformationen gjorde icke Våld, utan *emotstodo* Våld: sjelfve MOSES, sjelfve MAHOMED, som verkligen gjorde Våld; mente icke dermed at *Öfvertyga*, utan at *Utrotta*, hvilket de ock *) i Guds heliga Namn högtideligen förklarade, då de

A 4 kal-

*) Det förstår sig, den ene som prophet, den andre som bedragare.

kallade sig fände at förkunna icke Nåd utan HÅMND, til Hedningarnes icke Uplysning utan Förödelse. Så at aldrig något dödligt hufvud ännu varit, som har trodt sig kunna BEVISA en sanning med VÅLD, eller böra, at jag samvetsgrant må hålla mig vid autors Ord, låta Uplysningen verka genom at "bryta alla hinder och utbreda Sanningen med våld, så at des spår, likasom spåren af alt våld, måste blodstänkas och märkas med människofläggtets olyckor" såsom det heter Pag. 194, 195, och, med et ord, genom at "verkställa sanningen med våldsamhet" enligt formeliga hypotesen om Uplysningens ANDRA sätt, Pag. 196.

VÅLD emot FÖRSTÅNDET är et fullkomligt raseri. Derföre når man i en Stat straffar en tanke; så är det icke derföre, at denne tanke då anses blott såsom en tanke, utan såsom et brott, emot LAGEN, som är Domarens Princip. Deremot, när frågan är om Sanningen, om en saks verkliga förhållande, om värdet och riktigheten af något, så är ingen Regering så hård, icke sjelfve Påfven i sin re-

li-

ligion, icke fjelfve Stor-Turken i sin politik, at de icke anställa Conclav och Divan, Conseil, Conference, Synod, Riksmöte, Commisfion och Revision, Lårdas Betänkande, Syn och Ranfakning, &c. &c. Så at intet exempel, icke ens af något Tyranni på jorden, kan finnas för denna lära at Sanning, at Uplysning *kan verka genom VÅLD*, eller, ehuru man vill förklara det, kan någonsin, bland fjelfve Tyrannerne, tänkas och vara til, utan såsom absoluta motsatsen af all Våldsamhet.

”Verka uplysning, uprätta Samningens vålde, verkställa Sanningen” kan icke ske, utan såsom man i alla VETENSKAPER uppenbart ser, genom den ofynliga, höga, milda och gudomliga magt, som heter *Skål och Bevis*; genom ÖFVERTYGELSE, och icke genom Våld. Ja, icke ens det våld, som man alltid ansatt för måst ådelt och hjeltemodigt, at Slås för en Tankfrihet, det är, för fjelfva denna rättigheten at *presentera Skål och Bevis*, at *Öfvertyga*, at *offenteligen Bevisa*, icke ens detta våld kan gillas, dertfö-

re at man juft i och med detsamma förklarar, at man anser Våldet för det *aldra högsta* Bevis, och dermed helgar sjelfva Tyranniet.

Når man betraktar religionernas gruffligheter, ättstupningar, martyrdödar, upoffringar af alt, trotsningar af tusend plågor; eller Patriotismens, Republicanismens, Royalismens, Högfårdens, Hederns, alla Passioners, vildda utbrott; så kan man icke tvifla, at alt VÅLD i sin natur är et *raferi*, en *urfinnighet*. Men ock når man betraktar VETENSKAPERNAS värde, som är både det aldrahögsta och det enda eviga på Jorden, som aldrig lyft et *vapen* och aldrig gjort et *hot*, och som likväl alle konungar och deras lärare värda; så ser man tillika, at ingenting på Jorden är, som man icke kan uträtta med en *tanke* och grundfästa genom en *mild och jämn* Uplysning.

VÅLD deremot gör alt til et Chaos af raserier. Ty Våld bevisar juft jemt lika så mycket för Tyrannen, som för Frihetshjelten, för Galningen som för
 Jor-

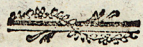
Jordens Uplysare. När frågan är om at Slåfs, kan man icke se, at något annat är orätt, än det, at icke slåfs käckt nog. Derföre kunde ock aldrig i Medeltiden, och kan aldrig i alla secler bland Americas vilda Folkslag, någon tvift *slutas*.

Alt detta visar klarligen, at Våld som i sin natur är en urfinnighet, som är förkastadt af alla Vetenskaper, som bevisar likafå godt för galningen som för den vise, aldrig kan vara et "*Uplysningens sätt at verka, et medel för Sanningen at uprätta sit våld*".

Men ännu har jag icke nämt det största inkast emot denna lära om "*Uplysningens ANDRA sätt at verka, genom Våld*". Det är detta:

Hvilken dödelig kan vara så viss på at det han påstår är en Sanning, at han för detfamma ville våga et våld, om ockfå våld någonsin kunde gillas?

Detta inkast är oöfvervinneligt. Ty Sanningens *Vifshet* består endast deruti, at fastån den fritt är utstald för

för allas inkast, den likväl lika fritt och allmänt antages.

Våld kan således icke annat än, snart sagdt, i grund förstöra sjelfva den Sannings *gudomliga natur*, det är, des Visshet och uppenbarhet, för hvars skyddande det användes. I alt fall retar det til Motstånd, gör raserier, och kröner en *ovifs* Tanke med en *vifs* Förödelse.

Och änteligen, när genom detta misförstånd om Mänsklig och Borgerlig Ordnings Princip, alt på Jorden är et infernaliskt chaos af våldfama Secter och Partier, som alle stänka hvad de kalla "SANNINGENS SPÅR" med blod; få kan ingen ärlig man neka, at icke på *denna* Plan, och efter "*detta* Uplysningens *sätt at verka*" hvar-enda hufvudman för et anhang har lika skäl at ropa SANNING ! det är, har *samma rätt at tro sig hafva rätt.*

Således är all Mänsklig och Borgerlig Ordnings Princip icke något så Osäkert som *idee, tanke, mening, hvad*
man

man tror, hvad man utropar för Sanning och en annan för villfarelse, hvad man disserterar och debatterar och demonstrerar; utan det är LAGEN. Emot hvilken alt slags Våld försvinner.

Men Allas Säkerhet fordrar, at all Lag, så länge den är Lag, och til des den *Lagligen* uphåfves, aktas hellig. Är den orätt, så kan et lagligt uphåfvande vinnas genom Petition, eller Föreställning, gjord af de lidande. Verkar icke denna; så (låt ock frågan vara om det största ämne) bör alt vinnas genom *Uplysning*, *Öfvertygelse* och et ENHÅLLIGT FÖRSTÅND, hvilken milda och högsta magt gör alt. Börjas et Våld i sjelfva verket, så förstöres, så vidt, Samhället; och frågan är, så vidt, hvarken om Sanning eller Lag.

Hvaraf är uppenbart, at *Borgerliga Ordningens* egna och naturliga Princip är, icke något slags pretenderad Sanning, utan endast LAGEN. Ty endast genom DENNA hafva i alla Tider *lyckliga Samhällen* varit; fastän i alla Tider tvisten om *Sanningar* varit oändlig; ja, fastän just dessa samhällen,

Jen, til exempel Sparta, Athen och Rom, i sin regering knapt haft en enda fanning, i sin hela Lag knapt en enda riktighet, men i tågge de största Orimligheter. Aldeles så som man ser enskilda människor, och nästan allt hvad Allmoge är, med de råaste ideer och de oförståndigaste funder och förbindelser hjälpa sig rätt väl och lefva i den lyckeligaste vänskap och förening, så länge de iakttaga *Tro och Ära*.

Det oaktadt är dock Sanningen det högsta och största för alle dödelige. Ty sjelfva denna lära om pretenderad fannings ovifshet, om allt vålds urfinnighet, om Borgerlig Ordningens Princip uti *LAGENS helighet* — är ju också en fanning, eller en verklighet funnen genom erfarenhet, och desutom uppenbar i sjelfva sakens natur?

Derföre är det klart, at en klar tanke, *klart* förbuden, ock är et klart brott, mot en klar Lag. Och på denna ryktbara Fråga i England: *kann SANNING vara et pasqvill?* til exempel,

pel, om Financeministern i en skrifte kallas Tjuf, och man sedan stämd riktigt bevisar det — på denna fråga är omöjligt at icke svara *ja*; ty Lagen, såsom Lag, håller sig i trängt vid det FÖRBUDNA, känner endast detta, och låter alla andra *Sanningar* göra sin egen lycka. Men den högsta lycka en *Sanning* kan göra, är just händes seger öfver en obillig lag, eller, at i dess ställe *blifva Lag*. Hvilket ingen fanning, såsom fanning, kan söka genom *våld* emot den lag som är; utan genom DET FÖRSTÅND, i hvar och en Stat, *som ger alla Lagar varelse*; det är, genom Lagstiftningen.

Autor synes hafva betraktat *Sanningens* stora verkningar uti *Religionssekternas* rasier, där den måst ropas om, och aldrig är; men icke uti *WETENSKAPERNAS* lugna höghet, som alltid och endast innefattar all verklig fanning på Jorden. Vetenskaperna börja alltid sin verkan på det ädlaste i Nationerna genom *Granskning* och *BEVIS*: *Sekterna* börja alltid sin verkan på dumma Hopen genom *IFVER* och *Våldsamhet*.

II.

II: Men, sedan autor genom detta förfärliga misförstånd om Uplysningens ANDRA *sätt at verka*, gjort *all Sanning FARLIG*, så är det klart, då hvar dödelig nödvändigt och med lika rätt kallar *sin tanke Sanning*, at han ock har gjort *all Tanke FARLIG*.

Och derutaf följer: at en Regering borde med lika strånghet vaka öfver Folkets *Tankar*, som öfver Folkets *Gerningar*. Et PÅFVEDÖME, som den Romerska Antichriftismens Historia visar ofs uppenbart vara lika så *omöjligt at realisera som löjligt at tänka sig*.

Autor påstår *Pag. 191.* i lika så rena ord "at en tanke kan vara et BROTT, som han förut påstått "at Uplysningen kan verka genom VÅLD.

Det är derföre, at autor i förra fallet icke gaf sig nog tid, eller icke var nog filosof, at besinna hvad
UP-

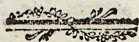

LYSNING är, och i andra fallet är han icke nog jurist at befinna hvad BROTT är.

Såsom Uplysning är endast en verkan på FÖRSTÅNDET, och består i det ljus som åt förståndet gifves genom Sanningen, hvarigenom Uplysning för evigt uteslutar allt våld; Så är ock Brott endast en *Gerning* emot LAGEN, och består i det Förbudna, hvarigenom Brott för evigt uteslutar alla Tankar och Theorier. Så at om en Domare har vett, och förstår sit embetes pligt enligt sjelfva Juridiken; Så ser han i denna gerning "*Publicera en förbuden tanke*" endast DENNA GERNINGEN; och går icke in i någon tvist om sjelfve *tanken*, hviiken ofta är sådan, at hela Lärda Verlden i hela Secler icke mågtar afgöra huru den bör dömas.

Derföre förbehåller en vis Regering åt SIG, frängt och heligt, värden öfver alla Samhällets *Gerningar*; och lemnar med lika frång och helig rättvisa, alla *Tankar* åt de LÄRDA.

Ty, om et klart Brott, det är, en klart förbuden Gerning, singe för-

ändras, ja kanske göras til en klar Dygd, enligt visfa *Tankar* och *Meningar*, som man gillade eller ogillade — hvad vore då LAGEN? en blott skugga; och hela Samhällets Trygghet vore förlorad. De gruffigaste Misgerningar, de ohördaste Mord, Sammangaddningar och Rebellicioner, skulle kunna urskuldast med en *Öfvertygelse*, et *heligt nit för SANNINGEN* eller *Guds Åra*, en *hjeltemodig Tjenst* åt *Fäderneslandet*, och, med et ord, en eller annan stor *TANKE*".

Så kan man, då man förblandar Tankar med Gerningar, göra alla Tankar *farliga* och alla Gerningar *ovisfa*, samt dermed förstöra både *FÖRNUFT* och *LAG*!

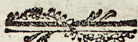
Huru klar och naturlig deremot är icke denna sats? *FÖRNUFTET är fritt*, *LAGEN är helig*! Förnuftet dömer öfver alla tankar, Lagen öfver alla gerningar. Förnuftet får icke tvingas, Lagen får icke öfverträdas.

Men autors lära' tvertom tillåter både Förnuftet at våldföra LAGEN och Lagen våldföra FÖRNUFTET. Det för

förre genom Uplysningens ANDRA *sätt* at verka: det fednare genom at göra tankar til brott. Pag. 191.

Och denna tankars brottflighet leder autor från det skål? at tankar, naturligt vis, kunna göra ondt, så vål som godt. Men lagar? kunna icke lagar just det samma, göra ondt, så vål som godt? Derföre äro vål ändå tankar i sin natur fria, och lagar i sin natur heliga? Ja, såsom man för all Lags, eller Borgerliga Ordningens, allmänna Vigtighets skuld, vördar äfven de orätta lagar; Så bör man ock för all Tankes, eller Förnuftets, allmänna Vigtighets skuld tåla äfven de orätta tankar. Hållt då Erfarenheten ofs visat, at alla orätta tankar, liksom mörkrets villor, endast dermed kunna utplånas at de få komma i dagen.

Deremot, om det i allmänhet är rätt dömt, at TANKAR KUNNA VARA BROTTSLIGA, hvilka äro desse tankar? hvar är visshet, mått och gräns? Huru många bilor hafva icke blänkt, huru många bål hafva icke blosfat, emot tankar, som man sedan tilbedt

fäsom högst viktiga, högst välgörande och Gudomliga Sanningar? Autor har nämt Jesus och Luther, Christendomen och Reformationen: må han deraf sluta! Eller kan någon Papism, någon Vantro, någon Hedendom; kan någon Inquisition och Musulmanisk Vildhet; kan någon Intolerance, någon Fanatisme, som leker med blod och lågor, tänkas i världen, utan just på denna princip? Derföre är det klart, at i den stund man skapat sig detta spöke: tankars brottslighet; TANKE-BROTT — i den stund har man ock förstört hela Uplysningen, ty man har förkastat sjelfva des Princip. En vildhet i förstånd, som öfvergår oändligt alla lagars hårdhet. Ty Lagen förbjuder endast *visfa* tankar: til des Lagstiftaren kan se, at dessa tankar äro *icke* skadlige: hvaruti lagen bör aktas helig. Men denna erzpåsviska Lära om Tanke-Brott gör *alla* möjliga tankar mistänkta, farliga, och tilintegör sjelfva det FÖRNUFT som är alla Lagstiftningars Lagstiftning. En oriktighet i Lagar rättas lätt af den som äger magt dertil: men en oriktighet i Lära och Principer

ciper förvillar sjelfve lagstiftaren och gör all rättelse omöjlig; Hvilken olycka är den största på Jorden: ty det är just den, som ger et fagert skäl åt Våldet.

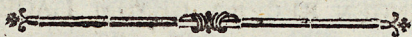
Derföre ännu en gång: FÖRNUF-TET är fritt, LAGEN är helig! Såsom Förnufstet med all sin fria vishet vör-dar Lagen; så bör ock Lagen med all sin heliga strånghet vörda Förnuf-tet. Och endast på detta sättet kan SANNINGEN REGERA GENOM LAGEN.

III. Det tredje viktiga jag tadar i denna Afhandling, som så svagt gynnar uplysningen, är den gamla o-betänkta *Skilnaden* imellan RÄTTIGHETER och SKYLDIGHETER, Pag. 181. hvilken endast tjänar at kasta på de förra något *förhateligt* och på de fednare något *förakteligt*.

Det är ju klart, at en Rättighet är intet, om den icke honoreras?

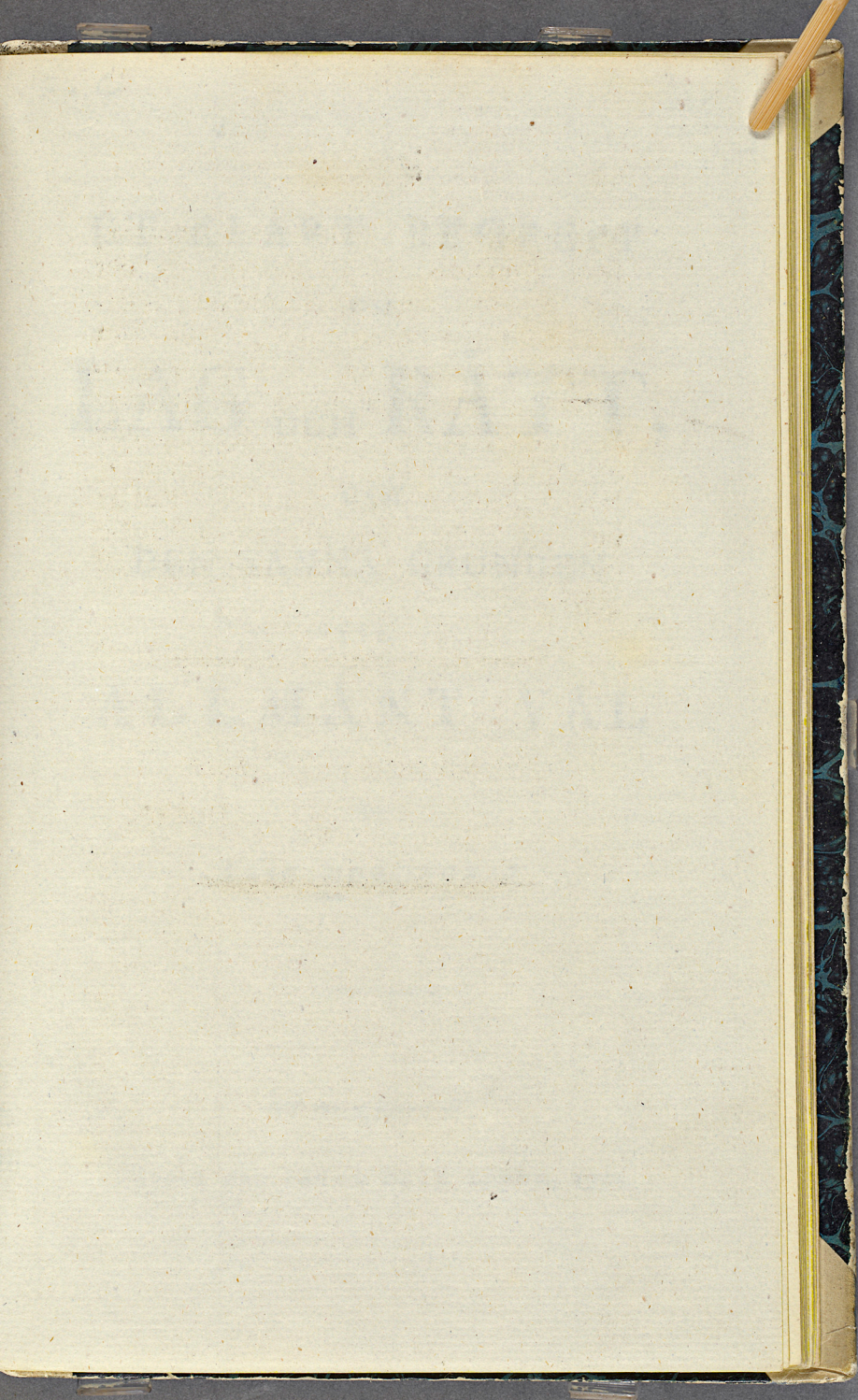
Men honorera andras Rättigheter, från Kungens til Torparens, är det icke at göra sina Skyldigheter? Således behöfver man aldrig tala om annat än *hvars och ens Rätt*: i samma mån denna är helig, är *Skyldigheten* nödvändig. Allas RÅTT, gör allas SKYLDIGHET. Detta begrep är lefvande, ådelt, och manligt. Det är ock det enda, som gör all *skyldighet* likafå helig och glädande som all *Rättighet*.

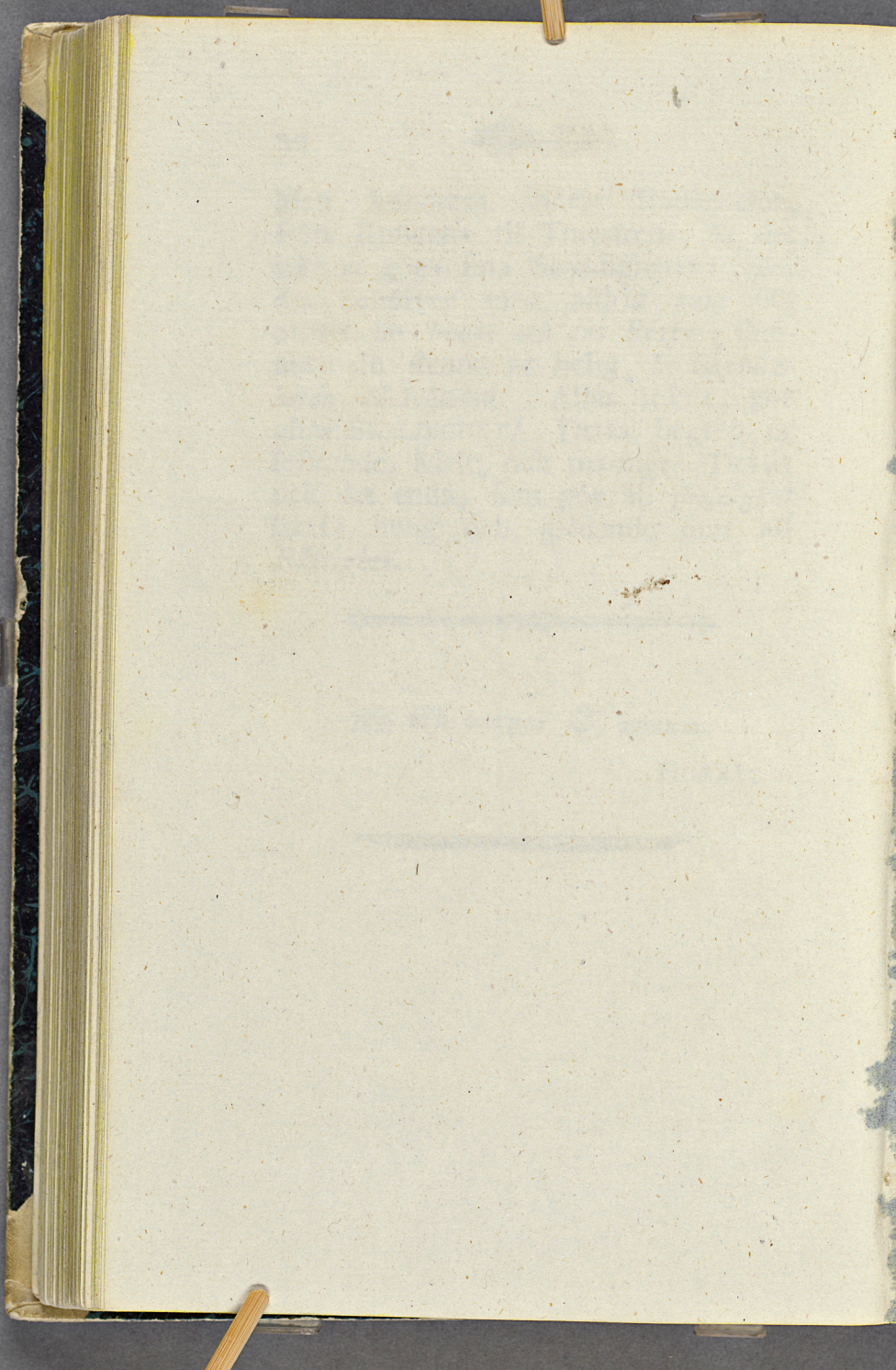

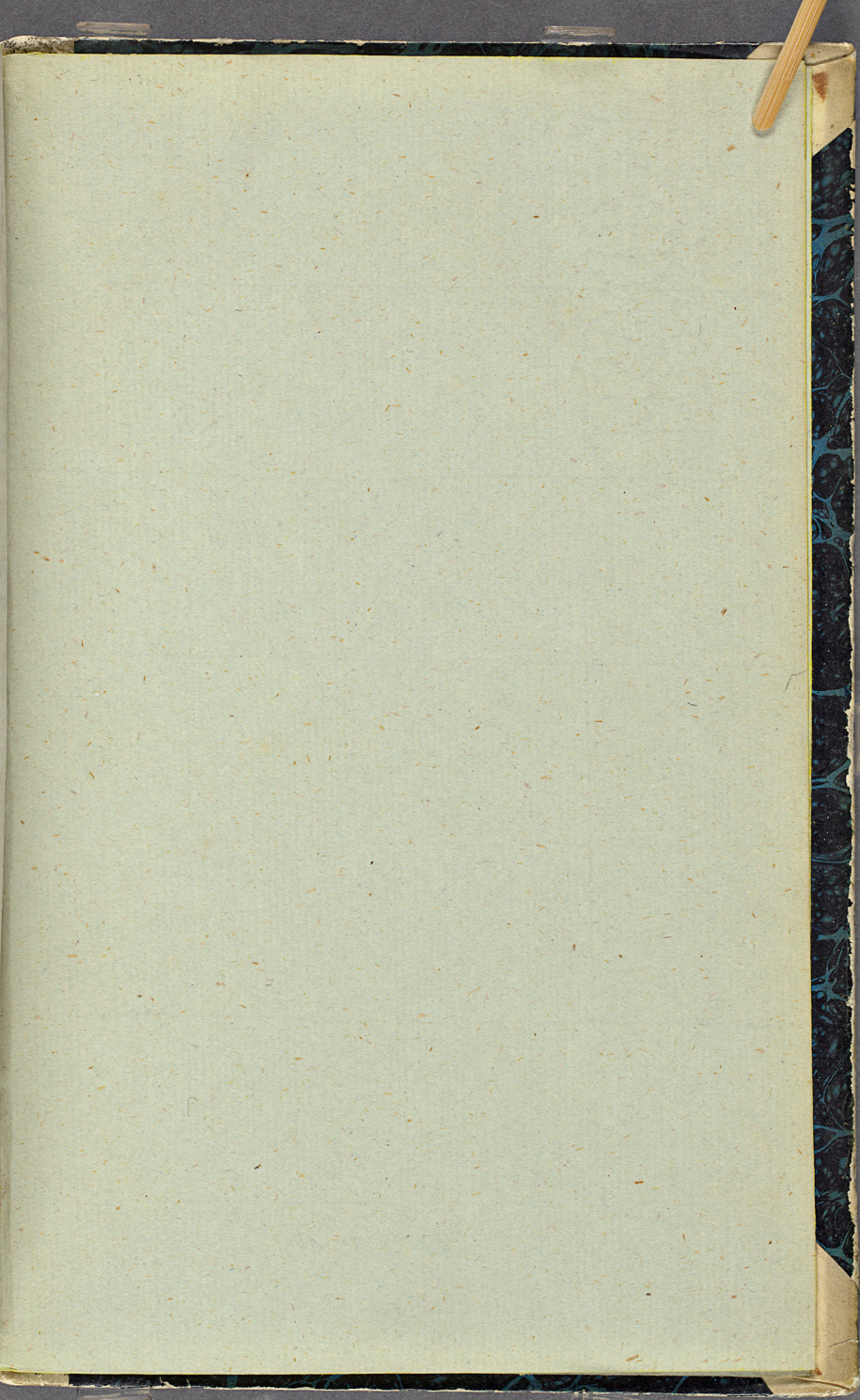
Nil nisi verum & æquum.

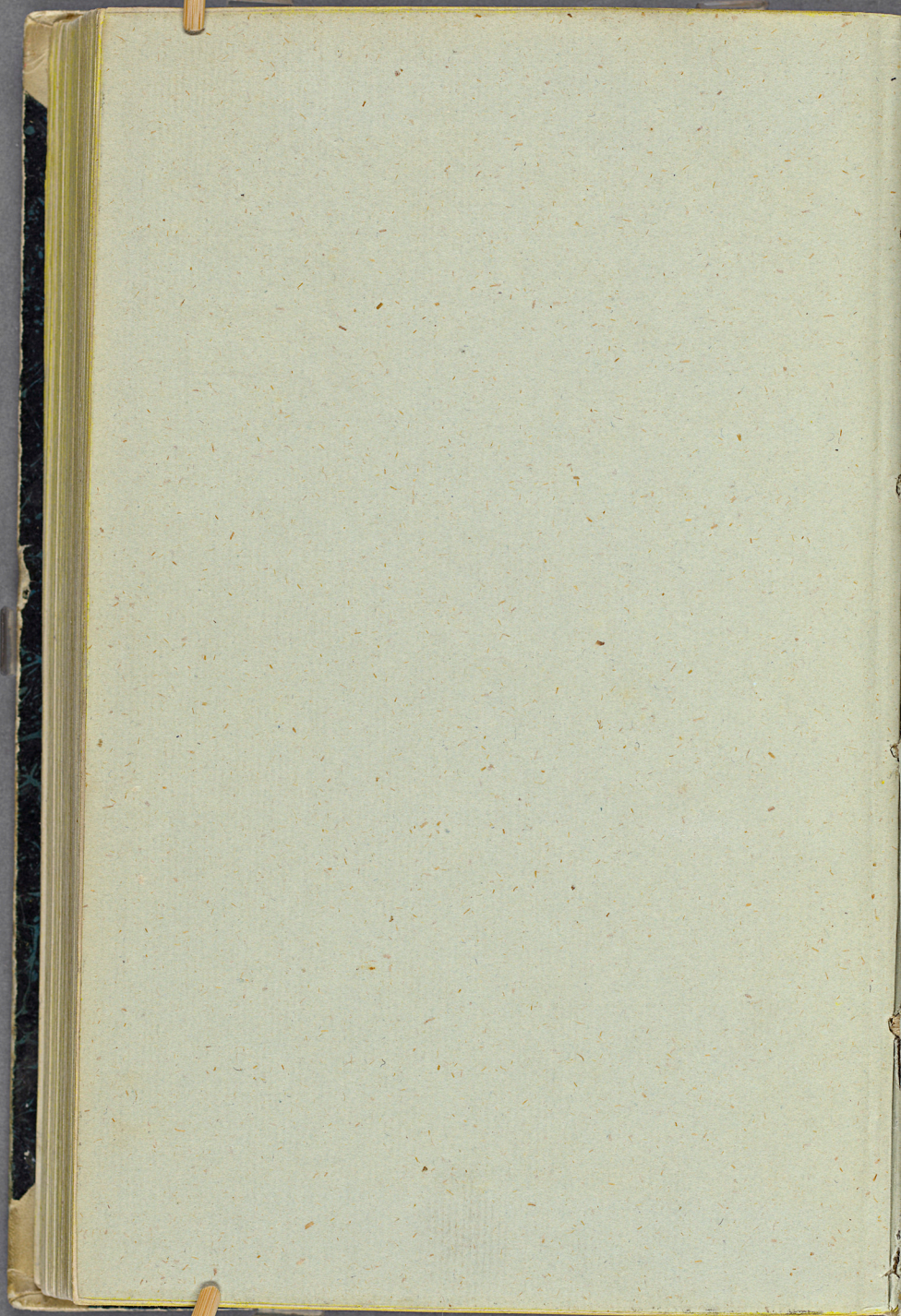
HORAT:

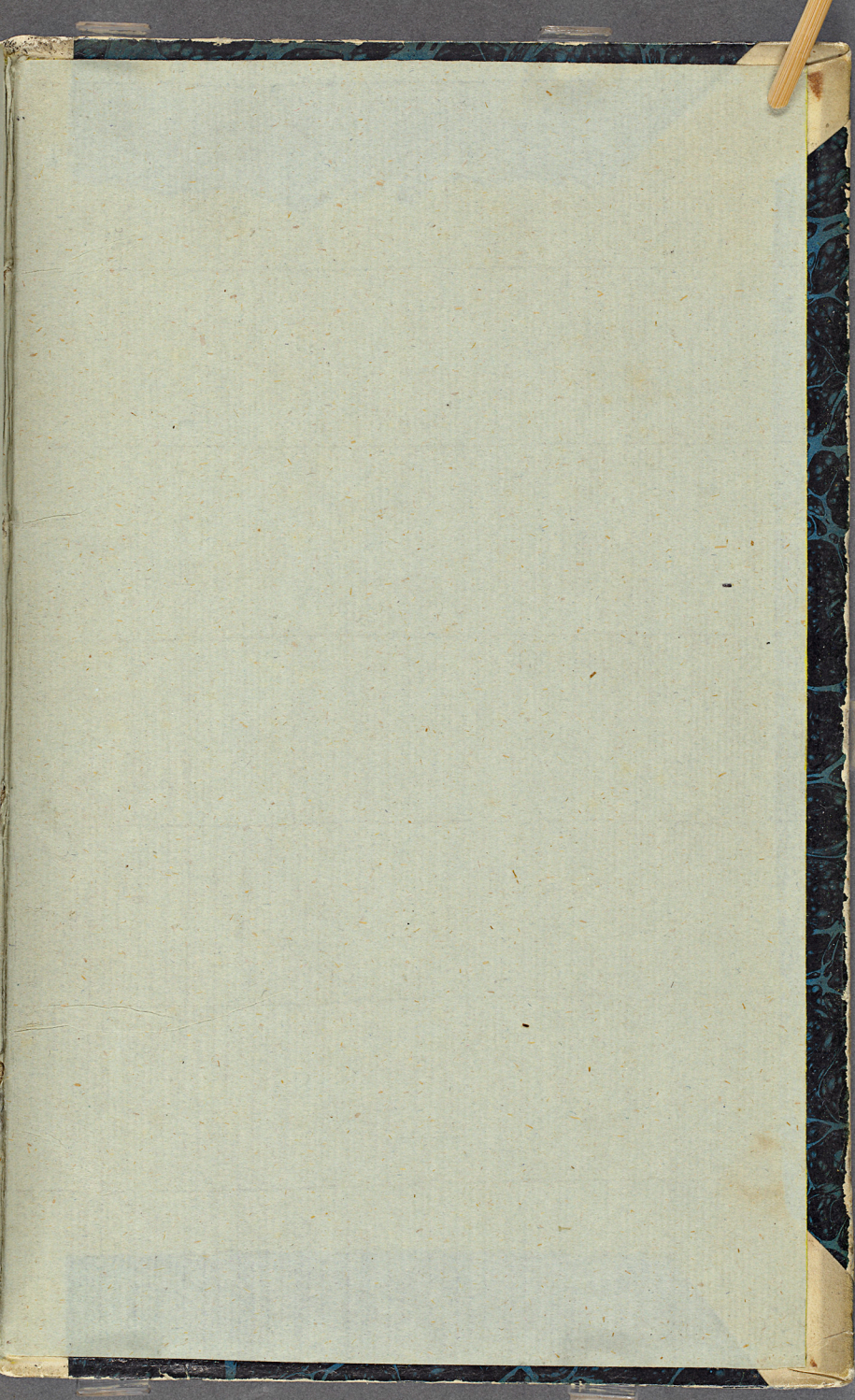

THORILD,
CRITIK

3ter

CRITIKER

1-4

10, 11.

THORILD,
CRITIK
eller
CRITIKER
1-4